

Kutu 2.2

Tüketici Enflasyonunun Makro Bileşenleri

Tüketici yıllık enflasyonu 2023 yılı üçüncü çeyreğinde 23,3 puan artarak yüzde 61,5 seviyesinde gerçekleşmiştir. Bu yükselişte son dönem kur gelişmelerinin, akaryakıt fiyatlarındaki yükselişlerin ve vergi ayarlamalarının yansımaları izlenirken etkinin önemli bir kısmı dönemsel fiyatlama davranışındaki değişikliklerden kaynaklanmıştır. TCMB bünyesinde mikro veriler üzerinden yapılan analizler büyük şoklardan sonra fiyat belirleme davranışının dönemsel olarak değiştiğini ve şokların enflasyona daha hızlı geçişkenlik gösterdiğini bulgulamaktadır (Grafik 1). 2023 yılı üçüncü çeyreğinde birden fazla şokun kısa bir zaman aralığında gerçekleşmesi ve özellikle büyük ve ani bir kur şokunun yaşanmasıyla beraber, fiyat belirleme davranışında hızlı tepki verme ve öne çekme eğiliminin belirginleştiği değerlendirilmektedir. Bu görünüm altında bu kutuda, son dönem enflasyon gerçekleştirmelerinin makro bileşenleri incelenmektedir.

Enflasyonu bileşenlerine ayırtmak için TCMB bünyesinde kullanılan yüksek şok dönemlerindeki fiyat belirleme davranışlarını dikkate alan modeller kullanılmıştır. Ek olarak uluslararası fiyatların akaryakıt üzerinden oluşturduğu dolaylı etkileri ayırtmak için vektör oto-regresyon (VAR) modellerinden yararlanılmıştır. Vergi etkisinin ayırtmasında Enflasyon Raporu 2023-III, Mercek Altı 2.2'de paylaşılan esneklikler ve TCMB bünyesinde hesaplanan tarihsel geçiş etkileri esas alınmıştır. İşlenmemiş gıda içerisindeki vergi ve akaryakıt etkilerini ayırtmak için ise alt kalem bazlı modellerden faydalanılmıştır.

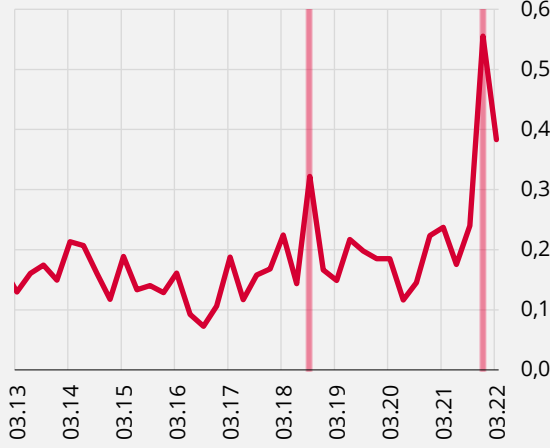
2023 yılı üçüncü çeyreği tüketici enflasyonunun bileşenleri incelendiğinde kur kaynaklı katkının bir önceki çeyreğe kıyasla 4,3 puan yükselerek 19,9 seviyesine ulaştığı gözlenmektedir (Grafik 2). Bu görünümde temelde sepet kur ortalamasının üçüncü çeyrekte kaydettiği yüzde 29,5 oranındaki artışın geçtiğimiz yılın aynı dönemindeki artışın (yüzde 10,4) üzerinde olması etkili olmuştur. Akaryakıt fiyatlarında son dönemde gözlenen hızlı yükseliş kur, Brent petrol artışları ve vergi ayarlamalarından kaynaklanmıştır. Kur etkisi hariç incelendiğinde akaryakıt fiyatlarındaki yükselişlerin doğrudan ve dolaylı etkilerle beraber bu dönemde tüketici yıllık enflasyonunu 4,8 puan yükselttiği hesaplanmaktadır. Bu kalemlerin yanı sıra deprem nedeniyle ortaya çıkan ek finansman ihtiyacı ve artan kamu harcamalarını dengelemek amacıyla Temmuz ayı sonrasında çeşitli vergi ayarlamaları açıklanmıştır.¹ Akaryakıt vergileri hariç tutulduğunda vergi düzenlemeleri yıllık enflasyondaki artışın toplam 2,5 puanını oluşturmaktadır.

Diğer belirleyiciler incelendiğinde bu dönemde arz yönlü etkiler ile mevsim normallerinden ayrılan bazı taze meyve sebze ürünleri öncülüğünde işlenmemiş gıda grubu ve üretici fiyat artışlarına istinaden alkol-tütün grubu dikkat çekmektedir. Akaryakıt fiyatları kaynaklı dolaylı etkiler ve vergiler hariç bakıldığında, bu iki ana grubun tüketici yıllık enflasyona katkısının üçüncü çeyrek itibarıyla 1,0 puan artarak 7,9 puana yükseldiği hesaplanmaktadır. İşlenmemiş gıda ile alkol-tütün grubu beraberinde talep göstergeleri (kredi ve çıktı açığı), ücret etkileri,² ithalat fiyatları, sabit terim kaynaklı etkiler yıllık enflasyondaki yükselişin 1,6 puanını açıklamaktadır.

Tüketici enflasyonundaki yükselişte fiyatlama davranışındaki bozulmanın da önemli etkisi olmuştur. Enflasyon tahmininde kullanılan ve uzun dönemde güvenilir sonuçlar veren standart ekonometrik modeller, büyük ekonomik şokların kısa vadeli etkilerini tahmin etmekte zorlanmakta ve şokların etkisi model tahminlerinde öngörülen seviyeleri aşabilmektedir. Birden fazla şokun (kur, ücret, vergi, petrol fiyatı vb.) kısa bir süre zarfında ortaya çıkmasının, firmaların fiyat belirleme davranışında ve enflasyon beklentilerinde önemli bir değişime yol açtığı değerlendirilmektedir. Zamana yayılması beklenen etkiler, gerçekleşen şokların büyüklüğüne bağlı olarak üçüncü çeyrekte hızlı bir biçimde fiyatlara yansımıştır. Dönemsel fiyat belirleme davranışında değişiklik adı altında toplulaştırılan bu etkilerin 10,1 puan artarak 10,4 puana yükseldiği hesaplanmaktadır.

¹ Enflasyon Raporu 2023-III, Mercek Altı 2.2, Vergi ve Yönetilen Fiyat Ayarlamalarının Enflasyona Etkileri.

² Enflasyon Raporu 2023-III, Kutu 2.6, Asgari Ücret Artışının Enflasyona Etkisi Üzerine Bir Değerlendirme.

Grafik 1: İşlenmiş Gıda Ortalama Fiyat Artış Sıklığı* (%)

Kaynak: Özcan Kodaz ve Yürek (2023).

* Ürün fiyatlarında ay içinde görülen fiyat artış sayısının toplam ürün sayısına bölünmesiyle elde edilmektedir. Taralı alanlar yüksek kur şoku dönemlerini ifade etmektedir.

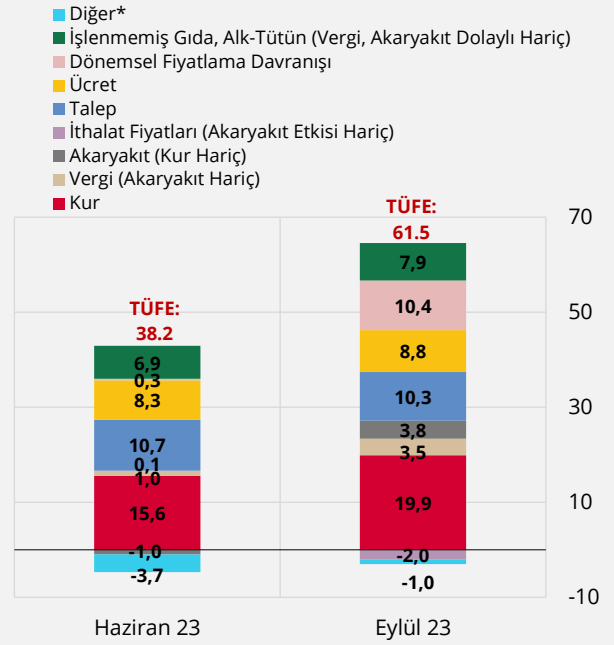
Özetle, son dönemde gerçekleşen kur şokunun yanı sıra, vergilerdeki çeşitli düzenlemeler enflasyonist baskılar oluşturmuş, Brent petrol fiyatlarındaki artışın da etkisiyle akaryakıt fiyatları hızlı bir yükseliş kaydetmiştir. Bu görünüm altında Eylül ayı tüketici fiyatları yıllık değişimi Haziran ayı yıllık enflasyonuna kıyasla 23,3 puan daha yüksek gerçekleşmiştir. Bu farkın 4,3 puanı kur kaynaklı etkilerden, 4,8 puanı akaryakıt fiyatlarındaki artışın kur hariç doğrudan ve dolaylı etkilerinden, 2,5 puanı akaryakıt hariç vergi düzenlemelerinden, 1,6 puanı ise diğer belirleyicilerden gelmiştir. Kalan 10,1 puanlık kısım ise büyük ve kısa sürede gerçekleşen şoklar sonucunda, beklenti ve fiyat belirleme davranışlarında gözlenen bozulmadan kaynaklanmıştır.

Kaynakça

TCMB Enflasyon Raporu (2023). "Asgari Ücret Artışının Enflasyona Etkisi Üzerine Bir Değerlendirme", Enflasyon Raporu 2023-III, Kutu 2.6.

TCMB Enflasyon Raporu (2023). "Vergi ve Yönetilen Fiyat Ayarlamalarının Enflasyona Etkileri", Enflasyon Raporu 2023-III, Mercek Altı 2.2.

Özcan Kodaz, E. F. ve Yürek, S. (2023). "State-Dependency in Price Adjustments: Evidence from Large Shocks", TCMB Çalışma Tebliği, 23/04.

Grafik 2: TÜFE Yıllık Enflasyonu Ayrıştırması

Kaynak: TCMB, TÜİK.

* Diğer kalemi sabit terim, denklem hatası ve hanehalkına 25 m³ doğal gaz desteği gibi vergi kısmına dahil olmayan dışsal etkileri içermektedir.